

ZDENKA MATEK ŠMIT
Sveučilište u Zadru
Odsjek za ruski jezik i književnost
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – Zadar
zmatek@unizd.hr

MANDELJŠTAMOVA "FIRENCA U MOSKVI"

U pjesmi "U raznoglasju djevojačkog kora..." ("V raznogolosice devičeskoga hora...", 1916.) Osip Emiljevič Mandeljštam (1891. – 1939.), "najmlađi i najsovojevlaviji" akmeist (R. Lauer), u kremaljskim crkvama zapaža njihov talijanski karakter. Tako moskovska katedralna crkva Uzašašća, Uspenski sabor (rus. *Uspenskij sabor*), nazvana "nježnom" ("Uspen'e nežnoe"), u njegovoj vizuri postaje i dio Italije, grada-rodnog mjesta renesanse, toskanskoga grada u kojem je živio i Dante. Upravo je Dante – nimalo slučajno – ruskom pjesniku bio "izvorište iz kojeg je potekla cijela europska poezija", kao što mu je i Sredozemlje bilo "sveta zemlja", kako svjedoči u autobiografiji Mandeljštamova žena Nadežda, njegova tiha suradnica i suputnica iz doba najgorih staljinističkih progona.

KLJUČNE RIJEČI: *Mandeljštam, Firenca i Moskva, arhitektonsko počelo, Uspenski sabor, "čežnja za svjetskom kulturom", Cvetajeva.*

U pjesmi "U raznoglasju djevojačkog kora"¹ (*V raznogolosice devičeskoga hora*), iz veljače 1916., Osip E. Mandeljštam u moskovskoj katedralnoj crkvi Uzašašća (*Uspenski sabor*, rus. *Uspenskij sabor*) prepoznaje duh renesansne Italije, Firence, naglašavajući time univerzalnost ruske kulture:

V raznogolosice devičeskoga hora
Vse cerkvi nežnye pojut na golos svoj,
I v dugah kamennyh Uspenskoga sobora
Mne brovi čudjatsja, vysokie, dugoj.

I s ukreplennogo arhangelami vala
Ja gorod oziral na čudnoj vysote.
V stnenah Akropolja pečal' menja snedala
Po russkom imeni i russkoj krasote.

¹ U prijevodu F. Cacana (v. niže u tekstu): "U nesuglasici djevičanskoga zbora".

Ne divo l' divnoe, što vertograd nam snitsja,
 Gde golubi v gorjačej sineve,
 Čto pravoslavnye krjuki poet černica:
 Uspen'e nežnoe – Firencija v Moskve.

I pjatiglavye moskovskie sobory
 S ih ital'janskoju i rusškoju dušoj
 Napominajut mne – javlenie Avrory,
 No s rusškim imenom i v šubke mehovoj.

U doslovnom prijevodu autorice ovoga članka:

U raznoglasju djevojačkog kora / Sve crkve nježne pjevaju svojim glasom, / I u dugama kamenim Uspenskog sabora / Obrve mi se pričinjaju, visoke, poput duge. // I s nasipa koji su arkanđeli utvrdili / Grad sam promatrao s divne visine. / Unutar zidova Akropole čežnja me je morila / Za ruskim imenom i ruskom ljepotom. // Nije li prekrasno čudo da vinograd snivamo / Gdje su golubovi u vrućoj modrini, / Da pravoslavne kuke poje monahinja: / Uzašašće nježno – Firenca u Moskvi. // I petoglave moskovske katedrale / Sa svojom talijanskom i ruskom dušom / Podsjećaju me na pojavu Aurore, / Ali s ruskim imenom i u bundi krznenoj.

U prijevodu F. Cacan²:

U nesuglasici djevičanskoga zbora / Sve crkve nježne pjevaju vlastitim glasom, / I u lukovima kamnim Uspenskog sabora / Pričinjaju mi se visoke obrve duga. // I s arkade, od arhanđela učvršćene, / Promatrao sam grad s prekrasne visine. / Pod zidom Akropole tuga me je grizla / Za ruskim imenom i ruskom ljepotom. // Nije li divno čudo da voćnjak sanjamo, / Gdje su golubovi u plaveti vreloj, / Da pravoslavne kuke monahinja pjeva: / Nježno Uspenje – Firenca u Moskvi. // I petoglavi moskovski sabori, / Sa svojom talijanskom i ruskom dušom, / Podsjećaju me na pojavu Aurore, / Ali s ruskim imenom i s krznenom bundom.

Svakako treba istaknuti kako je postojeću Uspensku katedralu, po uzoru na onu u Vladimiru – dakle u obliku u kojem je danas znamo – projektirao talijanski arhitekt Aristotele Fioravanti na mjestu prijašnjega hrama u moskovskom Kremlju, koji se 1474., dvije godine po izgradnji, odnosno obnovi³, urušio. Stari četverobrodni, troapsidni, jednoglavi (tj. jednokupolni) hram u bijelom kamenu, djelo ruskih ruku, pod talijanskim je majstorom izrastao u novo zdanje, prototip za sve buduće ruske crkve, spoj ruske tradicije i renesansnog duha (hram je posvećen 1479.), na kojemu i dalje, uz sjaj pet pozlaćenih kupola, dominira bjelina kamena.

Osip Emiljevič Mandeljštam (1891. – 1939.), pjesnik, esejist, prozaik i prevoditelj, "najmlađi i najsvojeglaviji" akmeist, kako ga naziva njemački slavist R. Lauer (2009: 174), Oduvijek je, od prvih pjesničkih koraka, bio očaran arhitekturno-povijesnim oblikom, u prvom redu, svoga grada (pjesma "Admiralitet"), ali i

² Gosp. Cacan, uvaženom hrvatskom prevoditelju s ruskoga, zahvaljujem na ustupljenom tekstu prijevoda, tj. prepjeva ("podstročniku").

³ Taj je hram izgrađen na temeljima stare, prve kamene crkve u Moskvi koja datira iz vremena vladavine kneza Ivana I. (1325. – 1340.).

arhitekturnošću znamenitih građevina uopće, "bićima" građevina (pjesme "Aja-Sofija", "Notre Dame"). Autor manifesta "Jutro akmeizma" ("Utro akmeizma", 1913., objavljen 1919.) okreće se minulim epohama, ne samo literarnim: tradiciji ruskoga pjesništva, antičkoj poeziji, ali i – kao važnom i nezaobilaznom u kulturi, djelu ljudskih ruku – arhitekturi⁴. Akmeistička "čežnja za svjetskom kulturom" navodi ga da u starim kremaljskim crkvama zapaža njihov talijanski karakter. Tako u ovoj pjesmi moskovska katedralna crkva Uzašašća – najveća i najstarija katedrala u Kremlju – nazvana "nježnom" (*Uspen'e nežnoe*), u njegovoj vizuri postaje dio Italije, grada-rodnog mjesta renesanse, grada u kojem je živio i Mandeljštamov obožavani Dante, za ruskoga pjesnika i izvorište cjelokupne europske poezije i mjera pjesničke ispravnosti. Mandeljštamovo gledanje je višeperspektivno – "poliperspektivno" (Užarević, 1991: 104) jer ovdje kroz više vremenskih (i prostornih) perspektiva provlači jednu kulturnu činjenicu, artefakt u obliku katedrale. Osnovni je zadatak te svojevrsne vremenske horizontale, vremenske polifonije ili vremenske poliperspektivnosti, nastavlja J. Užarević, "prevladati 'centrifugalnu' (razornu) snagu vremena' (*Egipatska marka*)" (isto). D. Oraić Tolić, pak, u sklopu svoje teorije citatnosti, piše o Mandeljštamovoj "citatnoj polifoniji" – "polifonijskim citatima" koji u susretu, kontaktu više ravnopravnih glasova, čine osnovni tip Mandeljštamovih citata i kao takvi su "nosioci polisemičnoga citatnog dijaloga" (1990: 162, 191).

U samim je počecima u Mandeljštamovoj lirici istaknuto arhitektonsko počelo, arhitektonski motivi poslužili su mu kao poticaj: pjesnik se izjednačuje s graditeljem s viskom u ruci, "dobrim domaćinom". Kako je akmeizam u Mandeljštamovoj verziji inzistirao na "duhu izgradnje" (Užarević), u ranoj je, prvoj, fazi Mandeljštamova stvaralaštva kao simbol kondenziranog pamćenja ili integracije "u zatvorene cjeline" (Flaker) poslužio kamen. Tako je nazvana (*Kamen*, što je i anagram riječi *akme*, grč. ἀκμη) i njegova prva zbirka (izdana 1913., drugo izdanje 1916., treće 1922.). U već spomenutom "Jutru akmeizma" pjesnik će napisati: "Šiljak akmeizma nije bodež niti je oštrica dekadencije. Akmeizam je za onoga tko se, obuzet duhom graditeljstva, ne odriče malodušno svoje težine, nego je radosno prihvaća da bi probudio i iskoristio sile koje u njoj arhitektonski spavaju. Graditelj veli: ja gradim: – dakle – ja sam u pravu. Svijest o vlastitoj ispravnosti nama je u poeziji draža od svega i, s prezirom odbacujući bedastoće futurista kojima je najveća naslada ubosti pletačom iglom tešku riječ, mi u odnose među riječima uvodimo gotiku, onako kako

⁴ Kao izvor Mandeljštamova nadahnuća K. F. Taranovski će – uz, naravno, književnost i arhitekturu – navesti slikarstvo i glazbu, povijest, filozofiju, pa čak i prirodne znanosti: "Stari i Novi Zavjet i Apokalipsa, Homer i Sapfa, Ovidije i Tibul, Dante i Tasso, Villon, Racine i Verlainne, Dickens i Edgar A. Poe, Deržavin, Batjuškov, Puškin, Tjutčev, Ljermontov, Fet, Blok, Andrej Bjeli, Vjačeslav Ivanov, Anjenski, Ahmatova – to je tek nekoliko izvora vidljivih u Mandeljštamovoj poeziji, ili kao otvorene reminiscencije ili kao zašifrirani podtekst. Samo je po sebi razumljivo da takve reminiscencije, pa čak i direktni citati, zadobivaju novu kvalitetu u njegovu stvaralaštvu. Mandeljštam nije bio oponašatelj. [...] Dakle, istraživanje svih Mandeljštamovih literarnih i kulturnih izvora važna je pretpostavka za dublje shvaćanje i cjelovitiju ocjenu njegove poezije" (Taranovskij, 2010: 2). D. Oraić Tolić će kao književne izvore koje je Mandeljštam citirao dodati još i Hezioda, Katula, Propercija, kao i Hljebnikova i Majakovskoga (uz brojne druge pjesnike), ističući kako je "ponajprije važno to da je on sve pojedinačne PT [podtekste, op. a.] citirao stoga što pripadaju ili mogu pripadati riznici neprolaznih europskih vrednota. [...] Mandeljštam je ugrađivao samo birane vrijednosti europske i nacionalne književne tradicije" (Oraić Tolić, 1990: 180).

ju je Sebastian Bach ozakonio u glazbi" (prema Oraić Tolić, 1990: 178). I dalje, u istom tekstu manifesta: "Akmeistima je svjesni smisao riječi, Logos, isto tako prekrasan oblik, kao što je glazba simbolistima. I, ako u futurista riječ kao takva još puže četveronoške, u akmeizmu ona po prvi put zadobiva dostojniji vertikalni položaj i stupa u kameni vijek svoga postojanja" (prema Ronen, 2009: 4).

Masivnost i čvrstoća kamene građevine u Mandeljštamovim očima ne isključuje niti umanjuje njezinu ljupkost, nježnost, gracilnost, dapače: težina i nježnost dvije su važne riječi pjesnikova opusa, pa ih on i neposredno spaja (kao u pjesmi "Sestre – težino i nježnosti, isti su vaši znameniti" – *Sěstry tjažest' i nežnost', odinakovy vaši primety*). J. Užarević čak tvrdi da smo najbliži određenju Mandeljštamove poezije definiramo li je "kao liriku težine i nježnosti" (1989: 18).

O. Ronen govori da je Mandeljštam preuzeo Solovjovljevu misao kako "arhitektura izražava pobjedu idealnih oblika 'nad osnovnim antiidealnim svojstvom materije – težinom', ali za akmeista su ti oblici – oblici ljudskoga tijela, Adama" (2010: 8). Četiri godine prije nastanka "U raznoglasju..." Mandeljštam će u četvrtoj, posljednoj strofi pjesme "Notre Dame", napisati: "Ali čim sam pažljivije, utvrdo Notre Dame, / Ja izučavao tvoja gorostasna rebra, – / Tim češće sam mislio: iz težine pakosne / I ja ću jednom prekrasnô stvoriti..." (Mandel'stam, 2006). "Aja-Sofija" (*Ajja-Sofija*, 1912.) završava se petom, sljedećom strofom: "I mudro sferno zdanje/ Narode će i vjekove nadživjeti, /I serafima glasno ridanje/ Neće pokvariti te tamne pozlate"⁵.

Antički, u prvom redu starogrčki motivi, postojani su u Mandeljštamovoj lirici (u ovoj pjesmi referira se i na vrhunac klasične grčke umjetnosti, Akropolu⁶). Rim, kao dio te antičke tematike, nije samo drevni imperij i vječni grad, nego i simbol veličine ljudskog genija u svim epohama europske kulture u kojemu su priroda i arhitektura skladno stopljene u jednu cjelinu. Sljedeći stihovi iz 1914. svjedoče o tome:

Priroda – tot že Rim i otrazilas' v nēm.
Ne gorod Rim živēt sredi vekov,
A mesto čeloveka vo Vselennoj.

(Priroda – taj je isti Rim i odrazila se u njemu. / Ne živi grad Rim usred stoljeća, / Nego mjesto čovjeka u Svemiru.)

Time se potvrđuje teza L. Szilàrd kako su za Mandeljštama druge kulture bile zanimljive ili same po sebi ili svojim pronicanjem u naše doba, povezivanjem s njim; nositelj je toga sjećanja koje povezuje vremena – kultura, sa svojim "gradivnim kamenom – riječju" (Szilàrd, 1981: 526). Predmetni svijet se na taj način rehabilitira: "Tuđe umjetničko poimanje života, stilovi drugih epoha i druge umjetnosti (osobito trodimenzionalna umjetnost – arhitektura) postaju materijalom njegova umjetničkog preosmišljanja" (isto). Međutim, ni predmetno (opće, univerzalno, uzvišeno, u krajnjoj liniji bezvremensko ili sjevremensko) u Mandeljštama ne funkcionira bez lirske-emocionalnog (osobnog, ili intimnog, trenutnog, prolaznog), koliko god se u prvi mah činilo da je ono potisnuto u zadnji plan.

⁵ U prijevodu F. Cacana: "I živjet će to sferno umno zdanje / Od vjekova i naraštaja duže, / Ni serafimi glasnim naricanjem / Te pozlate potamnjele ne ruže" (prema Mandel'stam, 1998: 15).

⁶ Samim time – i na bilo koju kamenu utvrdu.

Nadežda Mandeljštam u *Uspomenama (Vospominanija, 1970. – 1972. u New Yorku)* – koje Josif Brodski naziva jednim od najvećih djela 20. stoljeća – navodi kako su Krim, Gruzija i Armenija po shvaćanju njezina muža bili povezani preko Crnoga i Sredozemnog mora sa svjetskom kulturom (usp. N. Mandeljštam, 1988: 48). Mandeljštamove pjesme sadržavaju "zbroj kulture" (R. Lachmann) jer se u njima skladišti kulturno sjećanje, a pamćenje ili sjećanje (kao pobjeda zaborava) i jest središnja kategorija Mandeljštamove poetike. To podrazumijeva i "arhetipsko pamćenje riječi", Logos kao "svjesni smisao", "nostalgiju ili čežnju za svjetskom kulturom", kako je tridesetih godina, svjedoči Nadežda Jakovljevnna, na pitanje što je akmeizam, odgovorio Mandeljštam (usp. isto: 43). Mjerilo mu je svih pojava bila i ostala Italija, u koju je, usputno rečeno, otputovao nakratko samo dvaput, još dok je studirao u Heidelbergu i na Sorbonni. Osip Emiljevič "nije slučajno izabrao Dantea da mu bude polazište za izlaganje svoje poetike": upravo je Dante ruskom pjesniku "izvorište iz kojeg je potekla cijela europska poezija, i on je Mandeljštamu bio mjera osjećaja koliko je u pravu", kao što mu je i Sredozemlje bilo "sveta zemlja" (isto: 48, 47). Nadežda Jakovljevnna iznosi da u bilježnicama uz *Razgovor o Danteu* (iz 1933., objavljenom u Moskvi tek 1967.), Mandeljštamovu programskom poetološkom eseju – poetičkom *credu* (Užarević) iz treće, posljednje, zrele pjesnikove faze – postoji "nekoliko [neobjavljenih, op. a.] napomena o 'cijepljenju' ruskih pjesnika talijanskom kulturom" (isto: 48–49).

"Ti si moja Moskva, moj Rim i moj mali David", pisao je Mandeljštam svojoj tihoj suradnici i suputnici iz doba represije i najgorih progona, supruzi Nadeždi. Žena, zahvaljujući kojoj su spašeni njegovi neobjavljeni rukopisi i djela, i koja je, pišući autobiografiju, samozatajno (i iznimno darovito i inteligentno) ispisivala njegovu biografiju, isticala je Mandeljštamovu opčinjenost Italijom. Uopće, autobiografija N. Jakovljevnne osim neospornih literarnih kvaliteta, nezamjenjivo je vrelo u proučavanju Mandeljštamova stvaralaštva, ali i važan dokument iz staljinističkoga doba. Nadežda Jakovljevnna, rođenjem Hazina, u drugoj knjizi memoara (izdanih 1972. u Parizu) spominje i događaj iz Mandeljštamova predbračnog života (oženili su se 1921., prema nekim izvorima ili u ljeto '21. ili u proljeće '22.) – njegov drugi susret u Moskvi s pjesnikinjom Marinom Cvetajevom (prvi se zbio u Koktebelu, godinu ranije). Istaknuti mandeljštamolozi, ali i N. Jakovljevnna, tvrde kako je upravo Cvetajeva bila tih mjeseci⁷, u zimu i proljeće 1916., pjesnikovo nadahnuće. Dapače, iz toga druženja nastaje njihovo poetsko dopisivanje, razgovor u stihovima.

Jedan od istraživača, V. M. Borisov, zapaža kako je u stihu pjesme "U Raznoglasju ...": "Uspen'e nežnoe – Florencija v Moskve" ("Uzašašće nježno – Firenca u Moskvi") naziv talijanskoga grada etimološki točan prijevod Cvetajevina prezimena⁸ (prema Gevorkjan, 2009: 14). Na tome inzistira i američki proučavatelj Mandeljštama O. Ronen, obraćajući pažnju na "cvjetno" prezime Mandeljštamove "korespondentice" (prema istom). Postoji i pretpostavka da se Cvetajevin pjesnički odgovor na stih o Firenci nalazi u pjesmi "Poslije besane noći slabi tijelo..." (*Posle besonnoj noći slabeet telo...*) od 19. srpnja 1916.: "I na mrazu

⁷ Na te se mjesece odnose stihovi koje su oni napisali jedno drugom: deset Cvetajevinih pjesama i tri Mandeljštamove (usp. Gevorkjan, 2009: 3).

⁸ Prema lat. *flos, floris* – cvijet. Zanimljivo je i prezime talijanskoga arhitekta po čijem projektu nastaje katedrala Uzašašća, Fioravanti: *fiore* je, na tal., također *cvijet!*

na Firencu miriše odjednom" ("I na moroze Florenciej pahnet vdrug"). Premda podudarnosti postoje, činjenica je da se Mandeljštam/njegov pjesnički subjekt nijednom nije obratio svojoj korespondentici, iako je u stihovima (u posljednjem stihu svake strofe) prepoznatljiva i kontura ili figura žene (i obrisi ženskoga lica), makar krajnje stilizirana, ali, kako ističe Ronen, osobito elegantna. Uostalom, u pjesmi se spominje Aurora ruskoga imena – Cvetajevino ime nije izvorno rusko, iako može biti i rusko, ona je, prema lat., "morska", kako je glasio i jedan od epiteta Afrodite/Venere, rođene u morskoj pjeni. Plavetnilo odnosno modrina (rus. *sineva*) figurira u pjesmi, ali to nije modrina mora nego vruća modrina talijanskoga neba ("Ne divo l' divnoe, čto vertograd nam snitsja, / Gde golubi v gorjačej sineve"). Prema jednim je izvorima i sama Cvetajeva ove Mandeljštamove retke poimala tek kao prikaz "hladne ljepote Moskve", prema drugima (među ostalim, i prema N. Mandeljštam – usp. N. Mandel'stam, 2009: 5), Cvetajeva je itekako dobro znala da je ona adresat ove pjesme (štoviše, i sumnjivala Nadeždu Jakovljevnju da nije dopustila Mandeljštamu "posvetiti" njoj, Cvetajevoj, te stihove).

A. Flaker govori o vedutnim, "izrazito lirskim pjesmama Marine Cvetajeve i Osipa Mandeljštama, napisanima 1916., u vrijeme posjeta petrogradskog pjesnika Moskvi" i, kako kaže, "pjesničkoj prijateljici" (Flaker, 1999: 42). U proljeće te godine, 31. ožujka, Cvetajeva piše pjesmu od devet dvostihova u kojoj svom adresatu daruje Moskvu⁹, "grad koji nije stvorila ljudska ruka": "Iz ruk moih – nerukotvornyj grad /Primi, moj strannyj, moj prekrasnyj brat." Odgovor na te stihove napisat će Mandeljštam pjesmom "U saonama s položenom slamom...". U drugom svesku svojih memoara Nadežda Mandeljštam će primijetiti: "Cvetajeva je, podarivši mu svoje prijateljstvo i Moskvu, nekako očarala Mandeljštama. To je bio čudesan dar zato što sa samim Petrogradom, bez Moskve, nema slobodnog disanja, nema stvarnog osjećaja Rusije, nema moralne slobode, o kojoj se govori u [Mandeljštamovu, op.a.] članku o Čadajevu" (2009: 6).

Mandeljštamov i Cvetajevin odnos tijekom godina se mijenjao: od prvotne oduševljenosti koje su gajili jedno za drugo, sve do žestokih uzajamnih negiranja ("pjesnik bez povijesti"¹⁰, kako ga naziva Cvetajeva, počinje ju ignorirati). Možemo na kraju – ostavivši po strani odnos dviju istaknutih pjesničkih osobnosti – zaključiti kako Moskovljanka Cvetajeva doživljava Moskvu kao savršeno uređenu i kompaktnu sakralnu cjelinu, četrdeseticu četrdesetica crkava, crkvice ("Po cerkovke — vsě sorok sorokov, / I rejuščih nad nimi golubkov"), dakle mnoštva (nad kojima – je li slučajno? – kao i u "U raznoglasju ...", guguču golubi, u Cvetajeve opet deminutiv – golubići!). Za Mandeljštama, Petrograđanina koji obožava svoj grad¹¹, i time ga doživljava i bližim i dražim od Moskve, moskovski Kremlj predstavlja heterogenost, raznoglasje ili višeglasje, u kojemu svaka od (masivnih, ali "nježnih") crkava zvuči drugačije, tj. "sve crkve nježne pjevaju svojim glasom". Ali, nazvavši crkve koje pjevaju nježnima, pjesnik ukazuje na to da harmoničnost nije posve narušena, štoviše – melodiju doživljavamo kao blagozvučnu. Naizgled je heterogena i kromatičnost

⁹ "Čudesni su bili dani od veljače do lipnja 1916., dani kada sam Mandeljštamu darivala Moskvu", – pisala je Cvetajeva u eseju 'Povijest jedne posvete' (Bavin, Semibratova, 1993: 5).

¹⁰ Samo desetak godina kasnije onaj kojega je Cvetajeva nazivala "mladim orlom" i "mladim Deržavinom" (usp. Pospelova, 2009: 2), postaje ne samo "pjesnik bez povijesti", nego i "car bez purpura", "Orfej bez lire"! (usp. Gevorkjan, 2009: 5).

(bjelina kamena, zelenilo vinograda, "vruća" modrina neba, rumenilo zore i odsjaji sunca), naizgled, jer uopće nije disharmonična i jer se uklapa u boje sunčanoga talijanskog pejzaža. S druge strane, krznena bunda (u koju je zaogrnuti Aurora "s ruskim imenom") priziva kontrastnu sliku u jednoj dominantnoj boji – sliku ruske snježne i hladne bjeline (što je supostavljeno bjelini toploga toskanskog kamena).

Neki će drugi istraživači, poput M. Grebnjeve, zanemariti činjenicu postojanja adresata/adresatkinje¹² pjesme "U raznoglasju..." i koncentrirati se na prikaze gradova: Moskve i Firence. M. Grebnjeva tvrdi kako su centralne strofe posvećene Firenci druga i treća, a one koje ih uokviruju – prva i četvrta – Moskvi: "Firenca se u toj meditaciji obogotvoruje, mitologizira, a Moskva počovječuje, posvjetovljuje" (Grebnjeva, 2006: 33). Mi bismo ipak rekli da se Firenca poetizira, a Moskva (dakle: Rusija) prikazuje intimistički blisko, izrazito emotivno ("Unutar zidova Akropole čežnja me je morila / Za ruskim imenom i ruskom ljepotom"). Raznoglasje djevojačkog kora u prva četiri stiha Grebnjeva povezuje s pjevanjem (pojanjem) monahinja u trećoj strofi, a kamene duge Uzašašća koje podsjećaju na ženske obrve – s "firentinskim čudom, gradom uspomena" (isto). Grebnjeva nadalje konstatira da, iako se čini sporna veza s Firencem, u drugoj strofi lirski subjekt, kad kaže da je promatrao grad s divne visine, zaziva u sjećanje upravo Firencu. Naime, Grebnjeva iznosi podatak da je na jednoj od najviših točaka Firence smještena bazilika San Miniato al Monte (Sv. Minijat na Brijegu) i da je moguće kako se radi baš o toj građevini jer se jedino s toga položaja (brda ili brijega) pruža pogled na čitav grad. Kako je zapadna fasada spomenute bazilike u donjem dijelu razdijeljena petorim polukružnim lukovima (poput kamenih duga-obrva Uzašašća), velika je vjerojatnost da je Mandeljštamov lirski subjekt, smješten unutar te utvrde ("Akropole"), promatrao "talijansku Atenu" – Firencu. K. Ičin će – u članku u kojem dovodi u direktnu vezu Mandeljštama i Ovidija kroz prizmu poetike izgnanstva – u sceni promatranja grada prepoznati aluziju na ovidijevsko¹³ progonstvo iz pjesme "U saonama s položenom slamom...": "[...] pojavu Ovidija zaista možemo svesti na 'prekrasno čudo', dok "vinograd asocira na pejzaže, kako Italije, tako i Ponta" (Ičin, 2006: 12).

U posljednjoj, četvrtoj strofi, slike se prožimaju i na kraju sažimaju u reminiscenciji na mitološko biće izvanredne ljepote koje daruje danju svjetlost i udahnjuje dušu prekrasnim građevinama, znakovima stabilnosti, duhovnosti i dostojanstva. A one nastavljaju živjeti u vremenu (zahvaljujući sjećanju), bez obzira na to urušile se ili ne ...

¹¹ U mnogim stihovima nazivat će ga i Petropolj (rus. *Petropol'*), povezujući ga na taj način s grčkom poviješću.

¹² Ona će, doduše, ustvrditi kako je moguće da je Mandeljštamova pjesma (osim usporedbe Italije i Moskve, talijanskih i ruskih crkava, Firence i Moskve), posvećena i usporedbi talijanskih i ruskih žena (Grebnjeva, 2006: 33), što smatramo nepreciznom, netočnom i površnom interpretacijom: ovdje se naznaka lika žene javlja tek poput lijepe prikaze u koju se utjelovljuje građevina (s dušom!).

¹³ Štoviše, u "U raznoglasju ...", – ali i u u mnogim drugim Mandeljštamovim pjesmama ("Aja-Sofija", "Europa", "Oda Bethoveni", "Uništava plamen...") – autorica pronalazi u obliku anagrama zašifrirano Ovidijevo ime ("Ne *divo* l' *divnoe*, što *vertograd* nam sništja"), što, kako ističe, potvrđuje Ovidijevu "duboku ukodiranost" u Mandeljštamovo stvaralaštvo: "Za Mandeljštama je Ovidije ne samo njegov sabesednik i preteča, već i preteča celokupne evropske kulture" (Ičin, 2006: 12).

"Uzašašće nježno" s kamenim dugama, crkva s talijanskom/katoličkom i ruskom/pravoslavnom dušom istodobno, s blještavo-zlatnim kupolama što pjesnika podsjeća na pojavu starorimske boginje zore i jutarnjeg rumenila, "ali s ruskim imenom i u bundi krznenoj", jedinstvo je dijakronije i sinkronije. Jedinstvo je to suprotnosti – uzvišenog i svagdanjeg, povijesnog i osobnog, vječnog i prolaznog, teškog i nježnog, čvrstog i krhkog, "centra i periferije, stvaraoča i imperije, slobode i ropstva, stvaralaštva i spomenika" (isto: 17) – tako svojstveno Mandeljštamovoj višeperspektivnoj, mnogoglasnoj poetici.

IZVORI

Mandel'stam, O., *Izbrannye stihotvorenija / Izabrane pjesme*, priredio J. Užarević, preveo F. Cacan, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

Mandel'stam, O., *Stihotvorenija*, Ėskmo, Moskva, 2006.

LITERATURA

Bavin, S., Semibratova I., *Sud'by russkih poètov serebrjannogo veka*, Knjižnaja Palata, Moskva, 1993.

Cacan, F., "Komentari pjesama", u: O. Mandeljštam, *Pjesme i eseji*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989.

Flaker, A., *Književne vedute*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Grebneva, M., "Florencija O. E. Mandel'stama", u: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, Tomskij gosudarstvennyj universitet, 2006, 32–37.

Ičin, K., "Poëtika izgnanija (na materiale sbornikov *Kamen'* i *Tristia*)", u: *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 2006, 7–17.

Lauer, R., *Povijest ruske književnosti*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

Mandeljštam, N., *Strah i nada*, sv. 2, preveo Z. Crnković, Znanje, Zagreb, 1988.

Oraić Tolić, D., "Citatna polifonija Osipa Mandel'stama", u: *Teorija citatnosti*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990, 162–205.

Szilárd, L., *Az orosz irodalom a XIX–XX. század fordulóján (1890-1917)*, I. kötet/ Silard, L. *Russkaja literatura konca XIX-načala XX veka (1890-1917)*, tom I., Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.

Užarević, J., "Predgovor: Pjesništvo pamćenja, težine i nježnosti", u: O. Mandeljštam, *Pjesme i eseji*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989.

Užarević, J., *Kompozicija lirske pjesme. O. Mandeljštam i B. Pasternak*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1991.

WEB-LITERATURA

Gevorkjan, T., "Neskol'ko holodnyh velikolepij o Moskve. Marina Cvetaeva i Osip Mandel'stam", prema URL: <http://www.synnegoria.com/tsvetaeva/WIN/about/gevorkyan00.html> (2009-10-01)

Mandel'stam, N., "Starye druž'ja" (iz knigi *Vtoraja kniga*), prema URL: <http://www.synnegoria.com/tsvetaeva/WIN/about/mandnad.html> (2009-05-01)

Pospelova, K., "Poëtičeskij dialog M. Cvetaevoj i O. Mandel'stama", prema URL: <http://proza.rnls.ru/2008/04/05/68> (2009-12-12)

Ronen, O., "Akmeizm", *Zvezda*, 7, 2009, prema URL: <http://magazines.russ.ru/zvezda/2008/7/ro16.html> (2010-10-25)

Taranovskij, K. F., "Očerki o poëzii O. Mandel'stama. Koncert na vokzale. K voprosu o kontekste i podtekste", prema URL: <http://novruslit.ru/library/?p=28> (2010-11-05)

"ФЛОРЕНЦИЯ В МОСКВЕ" О. Э. МАНДЕЛЬШТАМА

В стихотворении *В разноголосице девического хора ...* (1916) "самый младший и самый упрямый" акмеист (Р. Лауэр) О. Э. Мандельштам (1891-1939) в кремлёвских соборах усматривает их итальянский характер. Так, "Успенье нежное" – Успенский собор Московского Кремля, главный храм Московского государства – для поэта становится частью Италии, частью тосканского города-родины Возрождения, в котором жил и Данте. Мандельштам не случайно выбрал Данте, для Осипа Эмильевича Данте – "**источник**, от которого пошла **вся европейская поэзия**", так в своей автобиографии свидетельствует супруга Мандельштама Надежда Яковлевна, его тихая сотрудница и спутница в эпоху страшнейших сталинских репрессий.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Мандельштам, Флоренция и Москва, архитектурное начало, Успенский собор, "тоска по мировой культуре", Цветаева.*

